

De Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen tussen het Vlaams Nationaal Verbond, het Zwart Front en de NSB

Een beeld van de infiltraties in de periode 1937-1941¹

JOS NIEWOLD

Lammert Buning publiceerde in 1978 zijn veelvuldig geciteerd artikel over Karel Waternaux en de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen.² Hierin gaf hij een duidelijk beeld van Waternaux' bezigheden in de Groot-Nederlandse wereld. In datzelfde jaar publiceerde hij een artikel naar aanleiding van het verschijnen van de inventaris van het archief van het Zwart Front (1934-april 1940) en van het latere Nationaal Front (april 1940-1941), waarvan het archief zich bij het Rijksarchief in Noord-Brabant in 's-Hertogenbosch bevindt.³ Het Zwart/Nationaal Front was de katholieke, Noord-Brabantse concurrent van de Nederlandsche Nationaal Socialistische Beweging (NSB, opgericht in 1931). Hoewel Waternaux en andere leden van de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen kort werden genoemd, werd er door Buning toch geen verband gelegd tussen beide organisaties. En dat is merkwaardig omdat er in de archiefstukken toch sprake is van een relatie. Blijkbaar is Buning niet meer in staat geweest het Zwart Front-archief nader te onderzoeken – in 1979 overleed hij.

De relatie tussen de Stichting en fascistische partijen werd in 1987 al vermeld door Pieter van Hees. Zijn opmerking dat er vanuit de Stichting contacten waren met de NSB, het Zwart Front en het Verdinaso was juist, maar werd verder niet uitgewerkt.⁴ Ook Jan Jaap van den Berg wees op de relatie tussen Waternaux en

1. Dit artikel is een verdere bewerking van het hoofdstuk over *Dietsche Tijdingen* in mijn licentiaatsverhandeling *'De Nederlandsche jeugd treedt aan!' Rechtse jongerentijdschriften rond 1940*, Universiteit Utrecht, Instituut voor Geschiedenis, 1998.

2. L. BUNING, Karel Waternaux, de Stichting "Noord-Nederland-Vlaanderen en de Groot-nederlandse Actie van 1940, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 37, 1978, nr. 1, kol. 11- 38.

3. L. BUNING, Herstelbewegings, Vlaanderen en Héél-Nederland, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 37, 1978, nr. 2, kol. 83-102.

4. P. VAN HEES, Vlaamse activisten als politieke vluchtelingen in Nederland tijdens het interbellum, in: *Tijdschrift voor geschiedenis*, jg. 100, 1987, nr. 3, p. 409.

het Nationaal Front.⁵ Hans Schippers beschreef in het kort de voorzichtige contacten tussen het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) van Staf De Clerq en het Zwart/Nationaal Front.⁶ Maar van een innige relatie tussen beide organisaties, is ook bij hem geen sprake.

Met name het Zwart Front heeft actief geprobeerd een greep te krijgen op de Stichting. Op het moment dat de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen werd verboden, werd het geheel gedomineerd door nationaal-socialisten. De vraag die zich dan opdringt, is wie het initiatief nam voor de contacten. Probeerde een steeds radicaler wordende Stichting het Zwart Front binnen te dringen, om de daar sluimerende Dietse gevoelens aan te wakkeren, of wilde het Zwart Front de Stichting infiltreren? De Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen was een grote organisatie en zou zeer interessant zijn voor het Zwart Front. Andere vragen die gesteld moeten worden zijn: speelde het VNV, waar Waternaux bij betrokken was, nog een rol en welke was de relatie van de Stichting met de NSB?

Maar eerst iets over de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen. De drijvende kracht achter de Stichting en haar blad *Dietsche Tijdingen* was Karel Waternaux. Omwille van zijn betrokkenheid bij het Vlaams activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij in België bij verstek tot levenslange hechtenis veroordeeld. Vóór de wapenstilstand al was Waternaux met zijn gezin naar Rotterdam gevlucht.⁷

Op 7 september 1936 ondertekenden Waternaux, Andreas George Bouten, Herman Jacob Mathlener Loderus, Johannes de Geus en Cornelis Vermaas de oprichtingsacte, tegelijkertijd stichtingsbrief van de nieuwe Stichting 'Noord-Nederland-Vlaanderen'. Het algemeen secretariaat van de stichting was eerst gevestigd aan de Nobelstraat 103 in Rotterdam, het adres van Boutens 'Dietsche Boekhandel' en vanaf december 1937 op Waternaux' adres in de Essenburgstraat 11b in Rotterdam-West. De Stichting zou op politiek en religieus gebied neutraal zijn. Zij stelde zich tot doel "*in Noord Nederland en in het bijzonder Rotterdam en omstreken belangstelling te wekken voor het cultureel en maatschappelijk leven in Vlaanderen, voor dat doel geldmiddelen in te zamelen en initiatief tot dat doel daadwerkelijk te*

5. J.J. VAN DEN BERG, "Dietsland Houzee!" De NSB en Vlaanderen 1940-1944, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 54, 1995, nr. 1, p. 15.

6. H. SCHIPPERS, *Zwart en Nationaal Front. Latijns georiënteerd rechts-radicalisme in Nederland (1922-1946)*, Amsterdam, 1986, pp. 133-134. Zie over Zwart/Nationaal Front ook: G.R. ZONDERGELD, *Een kleine groep vervuld van haat. Arnold Meijer & het Nationaal Front*, Houten, 1986.

7. Zie voor meer biografische gegevens over Karel Waternaux: L. BUNING, Karel Waternaux [...].

steunen.” Hiervoor werden culturele bijeenkomsten georganiseerd en verder zouden worden aangewend “... alle wettige middelen, welke voor het doel der Stichting bevordelijk zijn.”⁸

Het bestuur van de stichting was in handen van Waternaux zelf, als algemeen voorzitter. Zijn schoonzoon Gerrit Dunk jr. was algemeen secretaris. Tot november 1938 was S. Bouman algemeen penningmeester. Vanaf december 1938 werd die functie bekleed door drs. J. Slagman.⁹ Overige leden van het bestuur waren Vermaas, De Geus, Bouman, A.P.P. Schweigmann, mr. F.L.P. de Jong, mr. J.J.W. Eekhout (vanaf dec. 1938), J.J. van Helsdingen en mr. R. Parqui (beiden vanaf maart 1941).

De Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen had afdelingen in Rotterdam, Leiden, Amsterdam, Haarlem en vanaf maart 1939 ook in Utrecht.¹⁰ Daarnaast bestond de Rotterdamse studentenafdeling De Blauwvoet.¹¹ De afdeling Dordrecht werd nog in december 1940 opgericht. In september 1940 telde de Stichting volgens eigen zeggen zo'n duizend leden, waaronder enkele in Nederlands Oosten West-Indië.

In eerste instantie gaf de Stichting het losbladige, gestencilde *Maandberichten van de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen* uit. Het blaadje telde zo'n vier bladzijden. De inhoud bestond over het algemeen uit nieuws van de Stichting of van de afdelingen. In september 1938 verscheen het eerste nummer van *Dietsche Tijdingen. Maandblad van de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen*. Het nieuwe maandblad werkte onder redactie (vanaf nummer drie: “opstelraad”) van Waternaux, Eekhout en T.S.A. Knijff en telde acht bladzijden. Later, in september 1940, werd het aantal bladzijden uitgebreid tot zestien.

8. Rijksarchief in Noord-Brabant (RANB, in 's-Hertogenbosch), Archief Buning, inv. nr. 1323, stichtingsbrief en -acte, 7 september 1936.

9. J. Slagman vinden we na de Tweede Wereldoorlog terug als penningmeester van de afdeling Amsterdam van de Nederlandsch-Vlaamsche Vereeniging “Noord en Zuid”. De vereniging gaf het blad *Nederlandsche Tijdingen* uit. In het afdelingsbestuur zaten o.a. ook Anton van Duinkerken en P. J. Meertens.

10. Het Utrechtse afdelingsbestuur had een aantal opmerkelijke leden: voorzitter Prof. mr. W.P.J. Pompe, secretaris G. Becker, penningmeester mej. G.H.M. van Arkel, leden waren verder: ir. H.J. Boon, Prof. dr. P. Geyl, dr. T. Goedewaagen en pastoor L. Lagerwey.

11. Buning schreef dat er niet achter te komen was of ‘De Blauwvoet’ deel was van de Stichting of het DSV. (L. BUNING, Karel Waternaux [...], kol. 26) In het lentemaand-nummer van *Dietsche Tijdingen* van 1939 staat letterlijk: “onderafdeeling van onze Stichting en deel uitmakend van de afdeeling Rotterdam.” (*Dietsche Tijdingen*, jg. 3, 1939, nr. 5, p. 56). Ook nauw verbonden aan de afdeling Rotterdam was de wandelsportvereniging “De Dietsche Kameraden”. Zij was op het einde van de jaren dertig betrokken bij de wandeltocht naar Diksmuide ter gelegenheid van de IJzerbedevaart. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 420. Briefwisseling Arnold Meijer en Karel Waternaux, 1937-1939.

Het blad kende verschillende rubrieken, die korte of langere tijd hebben bestaan. Vanaf december 1938 signaleerde de rubriek 'Dietsche prikkels' de voortdurende pogingen van Frankrijk en van Belgische Franstaligen om het bedreigde Dietse vaderland van zijn cultuur te vervreemden. In november 1940 werd de rubriek 'Een frissche wind waait over Vlaanderen...' in het leven geroepen. Hierin werden de vorderingen gemeld die de Dietse beweging tijdens de Duitse bezetting in Vlaanderen maakte.

Samenwerking met het Dietsch Studenten Verbond.

Het Dietsch Studenten Verbond had in de loop van de jaren dertig zijn aanhang steeds verder zien teruglopen¹²: in 1930 telde het DSV-Nederland zo'n 1100 leden; in 1933 waren er nog ongeveer 650.¹³ In 1937 bestonden alleen nog de afdelingen Groningen, Nijmegen en Wageningen. In juli 1937 werd het DSV opnieuw opgericht door, onder andere H.G.W. van der Wielen, J.H.H. Hülsmann, F.J.J. Besier, W. Goedhuys, L.L.W. van Soest en V. Haesaert. Het nieuwe Verbond was echter een geheel noordelijke aangelegenheid: in Vlaanderen kwamen er geen afdelingen meer van de grond. Vijf maanden na de heroprichting telde het DSV ruim 160 leden.¹⁴

Al sinds de oprichting van de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen werkten verschillende afdelingen samen met afdelingen van het Dietsch Studenten Verbond, door bijvoorbeeld samen bijeenkomsten te organiseren. De twee organisaties hadden zoveel gemeen dat een samenwerking in *Dietsche Tijdingen* een logische stap was.¹⁵ Volgens DSV-voorzitter Han G. van den Hoek¹⁶ waren er al

12. Zie: L. VOS, *De Dietsche Studentenbeweging 1919-1940*, in: *Acta. Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch- Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*, Gent, 1982, pp. 451-493.

13. Gegevens ledenaantallen in: L. VOS, *De Dietsche studentenbeweging* [...], pp. 468 en 472; P. VAN HEES, "Dietsche Orde" (1932-1933) en "Schouw" (1933-1934). Twee tijdschriften van het 'Dietsch Studentenverbond' en het 'Algemeen Vlaamsch Hoogstudenten Verbond', in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 54, 1995, nr. 3, p. 163.

14. Amsterdam 30 leden; Groningen 25; Leiden 30; Nijmegen 20; Rotterdam 30; Wageningen 26; de afdeling Utrecht bestond slechts uit een bestuur. Delftse studenten probeerden een eigen afdeling van de grond te tillen. In Tilburg was er helemaal geen activiteit. Er waren contacten met studenten in Leuven, Gent, Aken en Cambridge. (RANB, Archief Dietsch Studenten Verbond, inv. nr. 23, notulen vergadering Utrecht, 25 Herfstmaand (september) 1937.

15. Alhoewel daar in augustus 1937 door het DSV nog anders over werd gedacht. In een kort vertrouwelijk verslag van DSV-secretaris J.C. Kist over een tocht van het Dietsch Jeugd Verbond naar Diksmuide en een DSV-kamp in Cadzand meldt hij dat het wenselijk zou zijn alle Dietse

meer dan genoeg Dietse bladen en blaadjes, zodat de oprichting van een eigen blad niet verstandig leek.¹⁷ Als gevolg van de nieuwe samenwerking werd H.H. van Hylckama Vlieg namens het DSV opgenomen in de opstelraad.

Het DSV had al eerder pogingen gewaagd om een eigen tijdschrift uit te geven. Van maart tot december 1932 verscheen *Dietsche Orde. Algemeen Dietsch studenten maandschrift*, maar het Verbond moest waarschijnlijk om financiële redenen de uitgave stoppen. In oktober 1933 probeerde het DSV het opnieuw met *Schouw door het Dietsch Studentenverbond*. In juli 1934 verscheen ook daarvan het laatste nummer.¹⁸

Lang zou de samenwerking tussen de Stichting en het DSV niet duren: in september 1940 luidde de volledige titel *Dietsche Tijdingen. Maandblad ter verspreiding van de Groot-Nederlandsche gedachte. Orgaan van de Stichting "Noord-Nederland-Vlaanderen" en van de "Groot-Nederlandsche Aktie"*. Van het DSV was geen sprake meer in *Dietsche Tijdingen*. Een reden voor het afhaken van het Verbond werd niet gegeven. De voortdurende verzwakking van het DSV en de oorlogssituatie zullen er debet aan geweest zijn. Van Hylckama Vlieg bleef echter deel uitmaken van de opstelraad.

In juni 1941 verbood de commissaris voor de niet-commerciële verenigingen en stichtingen, Müller-Lehning, alle Groot-Nederlandse activiteiten omdat ze concurrentie betekenden voor de Groot-Germaanse gedachte. *Dietsche Tijdingen*, de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen en wat er nog van het DSV restte, moesten hun activiteiten staken. Van *Dietsche Tijdingen* zijn er eenendertig nummers verschenen.

“Dietsche Tijdingen” na mei 1940

Het eerste nummer dat na de mei-dagen van 1940 verscheen, is het meest opmerkelijke. In mei en juni verscheen het tijdschrift niet, maar dan kwam het plots met een hoofdartikel van K., ‘La Grande Nation’. *“De mozaïekstaat Frankrijk is ineengestort. Hetgeen kunstmatig vereenigd was, is thans gescheiden. De gepantserde staats-*

verenigingen te bundelen. Over Waternaux’ stichting wordt opgemerkt: *“De ‘Stichting Nd.-Ned.-Vlaand.’ is als VNV-product ongewenscht.*” In een ander verslag wordt echter hardop nagedacht over de opname van VNV-afdelingen als Vlaamse DSV-afdelingen. RANB, Archief Dietsch Studenten Verbond, inv. nr. 23, Verslag DJV-tocht en DSV-kamp, resp. Verslag reis Vlaanderen.

16. Behalve voorzitter Van den Hoek, bestond het Dagelijks Bestuur van het DSV uit eerste secretaris Riet van Alebeek, tweede secretaris Lode van der Auwera en penningmeester Wiep Jansen.

17. *Dietsche Tijdingen*, 1939, nr. 15, p. 97.

18. Zie: P. VAN HEES, “Dietsche Orde” [...], pp. 151-165.

grens, welke een bonte mengeling van volken en rassen omsloot, is door het Germaansche zwaard venietigd.”¹⁹ In de ogen van K. was Frankrijk dus blijkbaar vernietigd en waren de onderdrukte volken daar bevrijd. De auteur rept met geen woord over de Duitse inval in Nederland en België. Pas op de derde bladzijde stond een artikel over Nederland dat rouwde om zijn doden. De Duitse inval kon alleen maar goed nieuws betekenen voor de Groot-Nederlandse beweging. Onder iedere bladzijde van het Hooimaand-nummer stond “*NU OF NOOIT*”, gevolgd door een kreet “*VOOR DIETSCHLAND*”, of “*OPOFFEREN*”, en dergelijke meer.

Meewerken aan het Dietse ideaal was voor iedereen mogelijk, “*ongeacht het verband (of de kleeding!) waarin zij dit doen.*”²⁰ Iedereen die de Groot-Nederlandse gedachte was toegedaan was dus welkom, ook NSB’ers.

Nu Nederland bezet was en men – in de ogen van deze Dietsers tenminste – ieder moment het Dietse Utopia kon binnentreden, leken ook de vrijages met het nationaal-socialisme toe te nemen. Uit een artikel van K. blijkt bovendien dat ook het taalgebruik die invloed onderging. Voor het eerst dook het begrip ‘ras’ op in een definitie van ‘volk’, geheel in de stijl van het nieuwe tijdperk.²¹

Dietsche Tijdingen verbond het Nederlandse lot steeds meer aan dat van het Duitse Rijk: “*Wij zijn voor het Groot-Duitsche rijk zeer zeker geen klein, gering te schatten bondgenootje, aangenomen het geval dat de toekomstige opbouw van een Germaansche statenbond voorspoedig voortgang zal hebben.*”²²

Naar aanleiding van een artikel van ir. B. Wigersma in het nationaal-socialistische tijdschrift *De Waagschreef* H. Plaizier een reactie. Wigersma vond een samengaan van Vlaanderen en Nederland ongewenst omdat het niet leefde in de harten van de mensen. NSB-lid Plaizier bracht daartegen het volgende in: de komst van het nationaal-socialisme betekende dat het partijstelsel was opgeheven, en de beginselen ‘*één voor allen, allen voor één*’ en ‘*algemeen belang voor eigen belang*’ opgeld deden. De nieuwe nationaal-socialistische orde werd gedragen door een kleine wilskrachtige kern, aldus Plaizier, maar dat leefde, net als Groot-Nederland, ook niet bij de Nederlanders. De massa kon het toekomstige nationaal-socialistische Dietsland niet tot stand brengen, de hoop was gevestigd op een kleine kern.²³

Behalve het taalgebruik nam *Dietsche Tijdingen* nu ook de ‘*Volksraum*’-idee over. De Duitse ‘*Drang nach Osten*’ werd een Dietse ‘*Drang nach Süden*’. In “*Dietsche kolonisatie in Wallonië*” merkte schrijver T. op dat Wallonië van oudsher al Ger-

19. K., La Grande Nation, in: *Dietsche Tijdingen*, 1940, nr. 21, p. 145.

20. Verantwoording, in: *Dietsche Tijdingen*, 1940, nr. 22, pp. 153-154.

21. K., Dietschers en “Dietschers”, in: *Dietsche Tijdingen*, 1940, nr. 24, p. 188.

22. *Dietsche Tijdingen*, 1941, nr. 27, p. 244.

23. H. PLAIZIER, Is de staatkundige eenheid van Nederland en Vlaanderen ongewenst?, in: *Dietsche Tijdingen*, 1941, nr. 26, p. 225.

maans gebied was, maar nu geheel verfranst was. De Nederlanders zaten met 300 inwoners per vierkante kilometer opeengepakt; de Fransen daarentegen telden er slechts zeventig. Met het oog op de zo broodnodige volksruimte vonden sommigen dat de grens een flink stuk naar het zuiden diende te worden opgeschoven. De standpunten van enkele partijen werden nog even op een rijtje gezet: het Nationaal Front was van mening dat Wallonië leeg moest worden opgeleverd, en de NSB, het VNV en het Verdinaso bleven op hun standpunt dat de kolonisatie vredig moest verlopen.²⁴

De relaties met extreem rechtse partijen

Dietsche Tijdingen kwam steeds duidelijker in nationaal-socialistisch vaarwater terecht. Was dat de reden waarom het DSV zich in 1940 van het tijdschrift distantieerde? Kist verdacht de Stichting er al in 1937 van een VNV-product te zijn.²⁵ Het was echter niet de Stichting, maar Waternaux zelf, die in VNV-kringen verkeerde. In 1936 probeerde Waternaux bij de NSB geld los te krijgen voor het VNV-blad *Volk en Staat*.²⁶ Waternaux was waarschijnlijk geen lid van de NSB, maar hij had wel direct contact met de beweging.²⁷

Waternaux was vanaf juli 1937 leider van het 'Vlaamsch Secretariaat voor Noord-Nederland'. Hiermee wilde hij meer bekendheid geven aan het Vlaamse streven. Wat er zich in Vlaanderen afspeelde, was volstrekt onbekend in het Noorden, zo luidde de motivatie. Het Vlaamsch Secretariaat gaf iedere maand het losbladige, gestencilde *Berichten van het Vlaamsch Secretariaat voor Noord-Nederland* uit. In maart 1941 meldde het dat Waternaux door Staf De Clercq benoemd was als leider van het Vlaams Nationaal Verbond, groep Noord-Nederland. Het was zijn

24. T., Dietsche kolonisatie in Wallonië, in: *Dietsche Tijdingen*, 1941, nr. 28, pp. 253-254.

25. Jan Christiaan Kist (1913-1944) was vanaf 1936 actief in verschillende Groot-Nederlandse organisaties, waaronder het DSV. Een poging van Kist om in 1938 in het hoofdbestuur te komen van het DSV mislukte. Zie: P. VAN HEES, *De Groot-Nederlandse Beweging in 1940-1941 en het optreden van Jan Christiaan Kist (1913-1944)*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 48, 1989, nr. 4, pp. 226-238 en jg. 49, 1990, nr. 1, pp. 1-18.

26. B. DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tiel-Gent, 1994, p. 323.

27. Zo sprak hij ("*kam. Watterneaux*") in juli 1941 op een Dietse avond die het Keurvendel Amsterdam van de Weerafdeling der NSB had georganiseerd. Frontnieuws, in: *Studentenfront. Maandblad van het Nationaal Socialistisch Studentenfront*, jg. 1, 1941, nr. 6, p. 4. Ook in de Groot-Nederlandsche Actie van 1940 werkte Waternaux samen met Groot-Nederlanders van allerlei slag. Zie L. BUNING, Karel Waternaux [...], kol. 31-37; P. VAN HEES, Vlaamse activisten [...], pp. 409-410.

taak contacten te onderhouden met uitgeweken activisten in Nederland. *Berichten* werd nu ook het tijdschrift van de Nederlandse afdeling van het VNV.²⁸

In het Zwart Front-archief bevindt zich een bladzijde uit een rapport over Waternaux en het VNV. VNV-leider De Clercq zou, volgens dit rapport, dubieuze redenen voor de benoeming hebben gehad. Ten eerste was Waternaux betrokken bij de oprichting van het VNV en had hij correspondentie over de compromissen die daar waren gesloten. Publicatie daarvan zou funest zijn voor het Verbond. Een tweede reden zou zijn dat Waternaux bemiddelaar was tussen De Clercq en Duitsland. Waternaux had daar veel invloed via J.L. Haller von Ziegesar. Die *“kneedbare domme figuur”* was adviseur van Goebbels in Vlaamse zaken. Via Von Ziegesar kon hij Goebbels’ informatie sterk beïnvloeden.²⁹

De Stichting bleek echter niet alleen onder de invloed van het VNV te staan, ook het Zwart Front oefende invloed uit. In 1937 zond Waternaux enkele VNV-brochures naar drs. Eugene van Wessem.³⁰ Deze Zwart Fronter, tevens hoofdbestuurslid van Noord-Nederland-Vlaanderen, bracht hierover verslag uit bij Zwart Front-leider Arnold Meijer en stelde voor dat Meijer de *“VNV-gezant”* Waternaux eens zou ontmoeten.³¹ Van Wessem zou grotendeels verantwoordelijk zijn voor de contacten tussen het Zwart Front en het VNV.³² Op dat ogenblik startten de pogingen van het Zwart Front om een vaste positie in de Stichting te verwerven.

Geregeld stuurden Meijer en Waternaux elkaar brochures en tijdschriften om elkaar op de hoogte te brengen van hun wederzijdse ideeën. Van Wessem zag in Waternaux’ Stichting een goed propaganda-apparaat. Hij schreef in augustus 1937 aan Meijer: *“Via de officieel onpolitieke organisatie Noord Nederland-Vlaanderen kunnen wij velen bereiken, mits wij handig zijn. Wij zijn er welkom.”*³³ Een

28. L. BUNING, Karel Waternaux [...], kol. 19-20; RANB, Archief Buning, inv. nr. 1324, Stukken betreffende het Vlaamsch Secretariaat voor Noord-Nederland in Rotterdam, 1938-1941.

29. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 1167, een bladzijde uit het rapport over Karel Waternaux en het VNV, s.d.

30. Eugene van Wessem (1900-1945) bekleedde na 1940 diverse functies in het Nationaal Front: zo was hij lid van het kabinet van de Leider, waarnemend secretaris van de Sociaal-Economische Kamer en lid van de Publiciteitsraad. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 681, Besluiten van de Leider van Nationaal Front, nrs. 509, 515, 534, 569. Zie ook: P. VAN HEES, Wessem, Eugene Jules Johan Marie Anton van, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, Tielt, 1973, p. 2022.

31. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 173. Brief van Eugene van Wessem aan Arnold Meijer, 21 december 1936.

32. H. Schippers, *Zwart en Nationaal Front*. [...], 134. Die contacten bleken echter na het najaar van 1939 niet meer te bestaan.

33. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 173, Brief van Eugene van Wessem aan Arnold Meijer, 25 augustus 1937.

aantal maanden later kon Van Wessem het eerste succes aan Meijer melden. Over de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen zei hij: "*Secretaris is onze vriend Zeegers. Dat loopt goed, hè.*"³⁴

Het bleef echter niet zo goed lopen: Van Wessem raakte in juli 1938 in conflict met Waternaux over een lezing die de eerste wilde houden bij de Bormsherdenking. Werkcomité-lid H. Burger – tevens voorzitter van de Dietsche Bond – wilde Van Wessem om onduidelijke redenen echter niet laten spreken. Waternaux was op zijn beurt niet van plan Van Wessem in zijn zaak te steunen en probeerde hem nu ook uit de Stichting te werken. Waarschijnlijk wilde Burger op politiek gebied neutraal blijven en wenste hij de politiek geëngageerde Van Wessem daarom niet op de herdenking. Van Wessem bracht rapport uit over de situatie bij Meijer. De plannen die Meijer en Van Wessem met de Stichting hadden, zijn duidelijk: Van Wessem wilde niet uit de Stichting omdat hij er zoveel Zwart Fronters had binnengeloodst: wat zou hij dan tegen ze moeten zeggen? Maar aan de andere kant wilde Van Wessem de zaak met Waternaux niet op de spits drijven, want hij "*dacht aan het nut dat Z.F. tenslotte van hem nog wel [kon] hebben.*" Tenslotte vroeg Van Wessem of Meijer het nodig vond dat er een (crypto-)Zwart Fronter in het bestuur zat.³⁵

In augustus 1938 reisde Meijer naar Rotterdam om zich persoonlijk van de situatie te vergewissen. De afdeling Rotterdam bleef Van Wessem steunen. De drie leden die Meijer daar sprak – Vermaas, De Geus en Caminada – werden terstond lid van het Zwart Front.³⁶ Het mocht echter niet baten: op 8 oktober 1938 bekrachtigde het hoofdbestuur van de Stichting een besluit van 6 augustus 1938 dat Van Wessem uit het hoofdbestuur en uit het afdelingsbestuur van de afdeling Amsterdam zette. Van Wessem kreeg nog wel de kans om zelf uit de Stichting te stappen.³⁷ Van Wessems rol in de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen was uitgespeeld.

34. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 173, Brief van Eugene van Wessem aan Arnold Meijer, 7 november 1937. Zwart Front-lid A. Zeegers (pseudoniem Lictor) was in 1939 bestuurslid van de afdeling Amsterdam van Noord-Nederland-Vlaanderen en in 1940 voorzitter van de Amsterdamse afdeling van het DSV.

35. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 173, Brief van Eugene van Wessem aan Arnold Meijer, 26 juli 1938.

36. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 173, Brief van Arnold Meijer aan Eugene van Wessem, 30 augustus 1938.

37. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 173, Brief van Ger Dunk namens de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen aan Eugene van Wessem, Rotterdam, 9 oktober 1938.

Het conflict schaadde zijn loopbaan in het Nationaal Front echter niet. Op 29 oktober 1940 zou hij worden benoemd als lid van de Sociaal-Economische Kamer van het Nationaal Front. Twee maanden later, op 23 december, werd hij lid van de Publiciteitsraad van diezelfde partij.³⁸

Meijer had nog andere plannen voor Van Wessem. Die zou rond april 1940, onder andere met Becker en Louis Knuvelder, een nieuwe Groot-Nederlandse organisatie opzetten. Deze 'Stichting Nederland-Eén' zou een gedeeltelijke voortzetting zijn van Waternaux' Stichting.³⁹ Het was de bedoeling dat Nederland-Eén de Groot-Nederlandse activiteiten van het Nationaal Front zou coördineren. Voor Waternaux zou er geen plaats zijn, hij zou in Nationaal Front-kringen worden gezien als een Duits agent. Door de Duitse inval is hiervan echter niets gekomen.⁴⁰ Bouten, De Geus en Vermaas waren rond 1940 alle drie lid van het Zwart- en van het Nationaal Front.⁴¹ Vermaas zou Meijer en andere Zwart Fronters met enige regelmaat verdedigen voor de Nederlandse justitie.⁴² De Geus zou ook nog lid zijn geweest van de NSB-splinter de Nederlandsche Volkspartij⁴³ en Bouten leidde de 'Dietsche Boekhandel' aan de Nobelstraat 103 in Rotterdam.⁴⁴ Ook L.J.M. Caminada (penningmeester van de afdeling Amsterdam), Slagman en Becker bekleedden functies binnen het Zwart en het Nationaal Front. Zo was Becker afdelingsleider in Utrecht en Zeist en, samen met oud-activist K. Heynderickx, lid van de Politieke Kamer, sectie Groot-Nederlandse Politiek; Caminada was afdelingsvoorzitter van Rotterdam en Slagman was lid van de Sociaal-Economische Kamer.⁴⁵ Parqui en De Jong daarentegen waren, naar later zou blijken, lid van de NSB. Of Knijff betrokken was bij een fascistische organisatie is niet bekend.

38. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 681. Besluiten van de leider van het Nationaal Front, nrs. 534 en 569.

39. Nederland-Eén heeft geen enkel verband met de later in de Tweede Wereldoorlog uit het Vlaams Nationaal Verbond tredende jongeren, die een gelijknamige organisatie oprichtten. Zie ook: J. OLSEN en K. DE SMET, Nederland Een, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, p. 1041.

40. H. SCHIPPERS, *Zwart en Nationaal Front*, [...], pp. 134-135.

41. Bouten werd op 13 november 1939 geroyeerd als lid van het Zwart Front, afdeling Rotterdam, omdat hij een niet nader genoemd stuk niet wilde ondertekenen. Vermaas was leider van de afdeling Rotterdam. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 556, Brief hoofdkwartier Zwart Front aan A.G. Bouten, 13 november 1939.

42. H. SCHIPPERS, *Zwart en Nationaal Front*, [...], pp. 134-135.

43. In 1937 uitgetreden onder leiding van het actieve NSB-lid ds. G. van Duyl, en kort na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog gefuseerd met Verdinaso-Nederland.

44. L. BUNING, Karel Waternaux [...], kol. 21.

45. RANB, Archief Zwart Front, inv. nr. 681. Besluiten van de leider van het Nationaal Front, nrs. 502, 511, 599, 724, 807.

Valt de Dietse beweging nog te redden?

In juni 1941, dus vlak voor het Duitse verbod op alle Groot-Nederlandse activiteiten, ontplooidde Waternaux nog nieuwe initiatieven. Op 25 juni meldde Waternaux aan Tobie Goedewaagen, de nationaal-socialistische en Groot-Nederlands gezinde secretaris-generaal van het departement Volksvoorlichting en Kunsten,⁴⁶ dat hij van plan was de Stichting om te vormen tot de Stichting Kultuurgemeenschap Nederland-Vlaanderen. Als reden voor dit besluit vermeldde Waternaux dat zo “*het werk*” beter verricht kon worden en het beperkt kon blijven tot cultureel werk. Hij had al vier, niet bij name genoemde verenigingen gevonden die in de KNV wilden opgaan.⁴⁷ De statuten waren op 22 juni ondertekend door Waternaux, Dunk, Slagman, Goedewaagen, Bouman, Parqui, E. Van Dieren en J.J. van Helsing. Een door het departement zelf voorgestelde subsidie van f 2400,- werd echter afgewezen, omdat alle Groot-Nederlandse activiteiten, en dus ook de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen, toch werden verboden.⁴⁸

Dit weerhield Waternaux er niet van om het in juli nog eens te proberen. Nu kwam hij met een plan voor een Dietsch Kultureele Werkgemeenschap. De DKW moest, net als de KNV, alle Diets-culturele organisaties verenigen. De Dietsche Bond, de Groot-Nederlandsche Aktie en het DSV kwamen om die reden niet voor samenwerking in aanmerking. Een twaalfstal andere organisaties wel, waaronder de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen en het ANV.⁴⁹ Het doel van de Werkgemeenschap was de culturele band tussen Nederland, Vlaanderen, Frans-Vlaanderen en Zuid-Afrika te versterken en uit de bouwen. En wel op nationaal-

46. Goedewaagen was lid van de Dietsche Bond en de NSB. Zie over hem: B. VAN BERKEL, *Tobie Goedewaagen, een leven als Faust*, in: N.D.J. BARNOUW e.a. (eds.), *Oorlogsdocumentatie '40-'45. Vierde jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie*, Zutphen, 1993, pp. 9-36.

47. Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD, te Amsterdam), Archief Departement Volksvoorlichting en Kunsten, afd. Ontspanning en Cultuur/Kulturele Propaganda, inv. nr. 188k, Brief van K. Waternaux aan T. Goedewaagen, 25 juni 1941.

48. RIOD, Archief DVK, afd. OC/KP, inv. nr. 188k, Statuten Stichting Kultuurgemeenschap Nederland-Vlaanderen; Brief van W.J.J. Noordijk aan Tobie Goedewaagen; Brief van T. Goedewaagen aan K. Waternaux, 9 juli 1941.

49. De andere beoogde kandidaten waren: de Culturele Vereniging ‘Nederland-Vlaanderen’ (Den Haag), de Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Vereniging (Amsterdam), de Michiel de Swaen-kring (Amsterdam), de Vlaamsch-Hollandsche Vereniging ‘Hou ende Trouw’ (Den Haag), de Vlaamsch-Hollandsche Vereniging (Utrecht), de Vlaamsch-Hollandsche Vereniging ‘Guido Gezelle’ (Amsterdam), de Stichting ‘Dietsche Briefwisseling’ (Den Haag), het Vlaamsch Nationaal Zangverbond, Gouw Noord-Nederland (Rotterdam) en Kinderuitwisseling Vlaanderen-Noord-Nederland (Rotterdam). RIOD, Archief DVK, Dossier gevormd door de Secretaris Generaal, inv. nr. 2n, Ontwerp oprichting Dietsch Kultureele Werkgemeenschap, 7 juli 1941.

socialistische grondslag, “al zal dit, om taktische redenen, zooals dat reeds sedert jaren in de Stichting ‘Noord-Nederland-Vlaanderen’ gebruikelijk is, veeleer in een praktische uitwerking, dan door vooraf vastgestelde beginsel-verklaringen of doelstellingen moeten blijken.”⁵⁰ Op initiatief van het departement van Volksvoorlichting en Kunsten werden Diets-culturele verenigingen uitgenodigd om in de DKW federatief samen te werken. De Werkgemeenschap zou tegenover de officiële instanties als hun vertegenwoordiger optreden. Het DKW zou verder de acties van de verenigingen coördineren en controleren en de kleine verenigingen opheffen of samenvoegen.

Naast het dagelijks bestuur, bestaande uit de voorzitter, de secretaris en de penningmeester, zou er een Raad van Advies worden aangesteld. Hierin moesten “markante figuren” uit de Dietse wereld zitting nemen. Om een en ander in goede volkse en nationaal-socialistische banen te leiden, moesten bestuurders uit de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen worden aangesteld in leidende functies, want ruim 75% van de leden der Stichting was nationaal-socialistisch of nationaal-socialistisch gezind, althans dat beweerde Waternaux in het “*Ontwerp*”. Andere functies zouden moeten worden bekleed door afgevaardigden van het departement.⁵¹

Wat er verder van de Werkgemeenschap is geworden, is niet duidelijk. Waarschijnlijk is ze ook getroffen door het Duitse verbod op Groot-Nederlandse activiteiten.

Door de Duitse inval beleefden Waternaux en de zijnen ‘their finest hour’. De komst van Groot-Nederland en de vernietiging van het ‘perfide’ Frankrijk waren nu binnen handbereik. Het werd steeds duidelijker dat Groot-Nederland nationaal-socialistisch moest worden. Het keerpunt lag rond 1940: in *Dietsche Tijdingen* werd meer en meer het nazi-standpunt belicht. Opvallend is dat, hoewel het blad op het eerste gezicht een VNV-spreekbuis was, het er eerder op leek dat het blad en de Stichting heimelijk mantelorganisaties waren van het Zwart Front. Heimelijk, omdat de naam “Zwart Front” nauwelijks voorkomt in de kolommen van *Dietsche Tijdingen* en het er alle schijn van had dat Van Wessem Zwart Fronters achter de rug van Waternaux de Stichting inloodste. Waternaux had wel als eerste contact gezocht met het Zwart Front, maar Van Wessem had het initiatief overgenomen. Arnold Meijer vond het zelfs nodig om zich te mengen in het conflict tussen Waternaux en Van Wessem.

50. RIOD, Archief DVK, Dossier Secretaris-Generaal, inv. nr. 2n, K. Waternaux, “Ontwerp oprichting Dietsch Culturele Werkgemeenschap”, 7 juli 1941.

51. RIOD, Archief DVK, Dossier Secretaris-Generaal, inv. nr. 2n, K. Waternaux, “Ontwerp [...]”.

Toch kan men niet volhouden dat Waternaux, door zijn contacten met *Volk en Staat* in een koers werd geduwd die niet de zijne was.⁵² Hiervoor was zijn betrokkenheid bij nationaal-socialistische organisaties te groot. Hij was Noord-Nederlands leider van het VNV en correspondent van het VNV-blad *Volk en Staat*, propaganda-leider van de Groot-Nederlandse Aktie die nogal wat NSB-ers onder haar medewerkers telde. Hij was de stuwende kracht achter de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen die werd geïnfiltreerd door Zwart Fronters en die na 1940, zonder enig protest van Waternaux, de Nieuwe Orde omarmde. De concentratie van Dietse organisaties in één nationaal-socialistisch verband laat weinig aan duidelijkheid te wensen over. Het feit dat de Stichting, volgens eigen zeggen, in 1941 voor driekwart bestond uit nationaal-socialisten spreekt boekdelen. Dit laatste doet overigens ook een NSB-infiltratie in de Stichting vermoeden. Waternaux hield immers lezingen voor studentenafdelingen van de NSB en was De Clerqs verbindingsman met de NSB. Enkele bestuursleden bleken in mei 1940 NSB-lid te zijn. Al vóór mei 1940 werd er in het landelijk bestuur een NSB invloed vermoed,⁵³ hetgeen leidde tot het aftreden van het bestuur van de afdeling Utrecht. De vermoedens werden overigens niet openlijk uitgesproken. Waternaux' vlucht in september 1944 naar Duitsland voor de oprukkende geallieerde legers is dan ook gemakkelijk te verklaren.

DRS. JOS NIEWOLD
PELSESTRAAT 3B, NL-5256 AT HEUSDEN A/D MAAS

52. L. BUNING, Karel Waternaux [...], kol. 11.

53. P. VAN HEES, De Groot-Nederlandse Beweging [...], 236.